

Transcribed Qurans **by Sekarzadeh Seyed Mohamad Effendi**

Professor Mohammad Memish

Sakarya University, Faculty of
Theology, Department of Islamic History
and Arts
mmemis@sakarya.edu.tr

Abstract

Sekarzadeh Seyed Mohamad was one of the 18th famous calligraphers in Ottoman. He was born in Manisa. His father, Abdorahman Effendi, was a confectioner so Seyed Mohamad was known as “Shekarzadeh”. He was Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi’s student and got permission from him. He was famous especially for Thuluth and Naskh script. He died in 1753 A.D and his tomb is located next to Sheikh Hamdolah’s in Karacaahmet cemetery in Istanbul. There are still three Qurans transcribed by him in different museums. The first one is a Quran, No. 85, kept in Turkish and Islamic Arts in Istanbul. It was a copy of Quran

by Hafiz Uthman and it was ordered by Sultan Salim the third. This one has 458 pages and has been finished in 1729 A.D. After finishing this Quran, the king has known Shekarzadeh's tendency to visit Kaaba so let him go and ordered him to copy another Quran by Sheikh Hamdolah. So Shekarzadeh went to Medina and after staying there for a year and transcribing the mentioned Quran, came back to Istanbul. In that time, Sultan Mahmud was at the beginning of his kingdom, so Shekarzadeh gave the Quran to him.

It can be understood from the endowment and notes that this manuscript later was taken to prophet Mohamad's shrine by Rateb Ismaeil, and today it is kept in Malek Abdolaziz's library in Medina, No. 231.

Later, Shekarzadeh transcribed a Quran because of Soltan Mohamad the first, in 1733 A.D. and today it is kept in Suleymaniye library (Yenicami 3). This Quran has 346 pages and it is the first Quran that published by Ottoman government officially in 1874 A.D. This manuscript was published perfectly by Turkish Classical Art Foundation in Istanbul in 2018. Shekarzadeh mentioned in colophon of this Quran that this was the third one he had transcribed and he wanted to do more. But there are only three manuscripts mentioned in resources. It can be possible that his other Qurans are in private collections. This article is about Shekarzadeh's artworks, who is a famous Ottoman calligrapher, his place in the Quran transcribing and especially his Qurans' features.

Key words: Holy Quran, calligraphy, Shekarzadeh.

ŞEKERZÂDE SEYYİD MEHMED EFENDİ ve YAZDIĞI MUSHAF-I ŞERİFLER

Prof. Dr. Mehmet Memiş

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
mmemis@sakarya.edu.tr

Özet

XVIII. yüzyılın ünlü Osmanlı hattatlarından olan Şekerzâde Mehmed Efendi, Manisa’da dünyaya gelmiş, babası Abdurrahman Efendinin şekerci esnafından olması sebebiyle Şekerzâde lakabıyla tanınmıştır. İstanbul’da Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi’den aklâm-ı sitteyi meşk ederek icazet almış, bilhassa sülüs ve nesih yazılarında şöhret kazanmıştır. H. 1166 (M. 1753) tarihinde vefat eden Şekerzâde Mehmed Efendi’nin kabri İstanbul Karacaahmet Mezarlığında, Şeyh Hamdullah’ın kabri yakınlarındadır.

Kendine has şivesiyle yazdığı üç adet Mushaf’ı Şerîf’i halen çeşitli

müzelerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sultan III. Ahmed'in emriyle, Hafız Osman'ın 1094 (1682) tarihli Kur'an-ı Kerîm'ini taklîden yazmış olduğu Mushaf'tır ve halen İstanbul Türk ve İslam eserleri Müzesi'nde (nr. 85) mahfuzdur. 458 varaktan oluşan Mushaf 1141 (1729) tarihlidir. Yazdığı bu Mushaf'ı arzından sonra Şekerzade'nin hacca gitmek arzusunda olduğunu öğrenen Sultan, ona hac farızasını eda için izin verip Ravza-i Mutahhara'ya vakfedilen Şeyh Hamdullah Mushaf'ını taklîden bir Mushaf daha yazmasını emretmiştir. Bunun üzerine Medine'ye gidip bir yıl orada kalan hattat Mehmed Efendi istenen Mushaf'ı yazdıktan sonra İstanbul'a dönmüş, ancak bu sırada Padişah tahttan indirildiği için, Mushaf'ı yeni tahta geçen Sultan I. Mahmud'a arz etmiştir. Üzerindeki vakıf kaydından 1142 (1729) tarihli bu Mushaf'ın daha sonra Râtıb İsmail Paşa tarafından Ravza-i Mutahhara'ya vakfedildiği anlaşılmakta ve halen Medine'de Melik Abdülaziz Kütüphanesinde (nr. 231) kayıtlı bulunmaktadır.

Şekerzâde Mehmed Efendi daha sonra Sultan I. Mahmud'un isteği üzerine, bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yenicâmi nr. 3) bulunan 1146 (1733) tarihli Mushaf'ını yazmıştır. 346 varaktan oluşan bu Mushaf Osmanlı döneminde 1291 (1874) tarihinde resmen basılan ilk Kur'ân-ı Kerîm'dir. 2018 yılında İstanbul'daki Klasik Türk Sanatları Vakfı tarafından büyük bir titizlik ve gelişmiş tekniklerle aynı Mushaf'ın tıpkıbasımı yapılmıştır. Hattat Şekerzâde bu Mushaf'ın ketebe kaydında üç adet Mushaf yazdığını ve ondan sonra dördüncü, beşinci ve daha fazlasını yazmak istediğini ifade etmiştir. Ancak kaynaklarda yalnız bu üç Mushaf'ından bahsedilmiştir. Son zamanlardaki bazı araştırmalar, bunlardan başka bazı kütüphane ve özel koleksiyonlarda başka Mushaf'larının da olabileceğine işaret etmektedir.

Bu bildiride Osmanlı döneminin ünlü Mushaf hattatlarından olan Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin sanatı, eserleri, Mushaf kitabesindeki yeri ve bilhassa yazdığı Mushafların özellikleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hat Sanatı, Mushaf, Şekerzâde Mehmed Efendi.

Giriş

Bilindiği gibi Kur’ân-ı Kerîm, Asr-ı saâdet’ten günümüze kadar Müslümanlar tarafından büyük bir özenle yazılmış, okunmuş ve titizlikle korunmuştur. Bu İlâhî Kelâm’ı kutsiyetine layık bir biçimde yazma gayretleri bilhassa hat sanatının gelişip çeşitlenmesinde en önemli ilham kaynağı olmuş, farklı coğrafyalarda, farklı yazı çeşitleriyle ve çeşitli boyutlarda sayısız Kur’an nüshaları meydana getirilmiştir. 15. Yüzyıl ve öncesi Mushaf kitabesinde, başta kufi hattı olmak üzere muhakkak, reyhâni, sülüs ve nesih yazıları geniş ölçüde kullanılmıştır. Bu asrın sonlarından itibaren ise ünlü Osmanlı hattatı Şeyh Hamdullah’ın bu konuda yeni bir üslup geliştirdiği ve Mushaf kitabesinde nesih hattını tercih ettiği bilinmektedir. Onu takip eden diğer ünlü hattatlar bu yazıya yeni şive ve güzellikler kazandırarak nadide eserler vermeye devam etmişlerdir. Bu çalışmanın konusu olan, XVIII. yüzyılın önemli hattatlarından Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi de nesih yazıdaki kendine has tavrıyla Osmanlı Mushaf kitabesinde iz bırakmış nadir şahsiyetlerdendir. Tebliğimizde, bu alanda başarılı eserler veren Seyyid Mehmed Efendi’nin hayatı, yazı üslubu ve yazdığı Mushaf-ı Şerîfler ele alınmıştır.

Şekerzâde Mehmed Efendi’nin Hayatı:

Şekerzâde Mehmed Efendi aslen Türkiye’nin Ege Bölgesinde yer alan Manisa şehrindedir. Babası Abdurrahman Efendi’nin Manisa’daki şekerci esnafından olması sebebiyle Şekercizâde lakabıyla tanınmıştır. Ancak o, nispet ekini kullanmayıp imzalarını Şekerzâde şeklinde atmayı tercih etmiştir. Gençliğinde İstanbul’a gitmiş, ilim tahsili sırasında önce İbrâhim Kırımı’den (ö. 1150/1737) sülüs-nesih

yazılarını meşke başlamış, daha sonra hattın inceliklerini öğrenmek için dönemin üstadı, Mîrâhûr (İmrahor) Câmii imamı Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'den (ö. 1144/1731) aklâm-ı sitteyi yeni baştan meşk ederek icazet almıştır. Ayasofya-i Kebîr civarında ve daha sonra da Nakîbü'l-eşrâf Seyyid Muhterem Efendi Türbesi yakınlarında ikamet etmiştir.¹ vinde talebelerine ders verdiği gibi, Topkapı Sarayındaki Hasbahçe'nin mensuplarına da hat hocalığı yapmıştır. Taklîden yazdığı eserlerde harfleri silerek ya da kazıyarak tashih etme cihetine gitmemek için is mürekkebi yerine kağıttan çıkmayan sabit mürekkep kullanmayı tercih ettiği belirtilmektedir.² İbtidâ-i hâriç rütbesi ile kendisine 1143 (1730) yılı ortalarında İstanbul ruûs-ı hümâyûnu ve Topkapı Sarayı'nda Bostâniyân-ı Hâssa hat hocalığı görevi verilmiştir. Bilhassa sülüs ve nesih yazılarında Hafız Osman ekolünün temsilcisi Yedikuleli Seyyid Abdullah yolunda bu ekolün en iyi takipçisi olmuş, şahsiyeti ve eserleriyle hat sanatı tarihinde unutulmayacak bir iz bırakmıştır.³ Verdiği eserler yanında birçok hattat yetiştirmiş olan Seyyid Mehmed Efendi'nin, aralarında oğlu Şekerzâde Feyzullah Sermed, Derviş İbrahim Dâimî, Berberzâde Mehmed Said, İsmâil Bağdâdî, Kadızade Seyyid Mustafa Hâşimî, Abdullah

Resim 1. Şekerzâde Mehmed Efendi'nin İstanbul Karacaahmet Mezarlığında bulunan kabri. (Shady EID, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi, s. 8)

Edirnevî gibi isimlerin de bulunduğu yirmi beş kadar talebesinin ismi zikredilmektedir.⁴ Cemâziyelevvel 1166 (Mart 1753) tarihinde vefat eden Şekerzâde Mehmed Efendi'nin kabri İstanbul Karacaahmet Mezarlığında, Şeyh Hamdullah'ın kabri yakınlarındadır (Resim 1). Vefatına düşülen tarih mısraı şöyledir:

«شكرجى زاده نقل باك سر بزم اوله ماوايه»

“Şekercizâde nakl-i pâk-i ser-bezm ola me'vâya”.⁵

Yazdığı Mushaflar

Seyyid Mehmed Efendi'nin yazdığı kıt'a, murakkaa, delâil ve en'âm-ı şerîf gibi eserleri yanında halen çeşitli müzelerde bulunan üç adet Mushaf'ı Şerîf'i bilinmektedir. Bunlar yazıldıkları tarih sırasına göre şöyledir:

1. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde (TIEM, nr. 85) Bulunan Mushaf'ı Şerîf: Bu Kur'ân-ı Kerîm Çavuş Ahmed Efendi'nin aracılığı ile, Sultan III. Ahmed adına, Hazîne-i Âmire'de (günümüzde İÜ. NEK-A.6549) bulunan Hâfız Osman hattı 1094 (1682) tarihli Mushaf'ı taklîden yazılmıştır. Kanbur Hasan Çelebi⁶ tarafından tezhiblenmiş olan söz konusu Hafız Osman Mushaf'ı 28 x 18 cm boyutlarında, 11 satırlı 458 varaktan oluşmaktadır.⁷ Şekerzade Mehmed Efendi, 1141 yılı Receb ayında (Ocak-1729) tamamladığı eserin Arapça ketebe kaydında (Resim 2), bu Mushaf-ı Şerîf'i Sultan Ahmed (III) Gâzî'nin emir ve işâreti üzerine Hazîne-i Âmire'yi şereflendiren Hâfız Osman hattı Mushaf-ı Şerîf'in satır düzenine, kelime ve harflerinin üslubuna titizlikle uyarak yazdığını ifade etmiştir.⁸ 26.5 x 17.5 (yazı alanı 19.6 x 11.7) cm. ölçülerinde 458 varaktan oluşan Mushaf krem rengi kağıda nesih hattıyla 11 satırlı olarak yazılmış, secâvend işaretleri kırmızı

mürekkeple konulmuştur. Hatim duâsından sonra secde yerleri ile hükümlerini belirten bir cetvel bulunmaktadır (459a). Eyüp'teki, Halil ve Mahmud Paşa Türbesi'nden 16 Mayıs 1931 tarihinde TİEM'e nakledilmiştir (Resim 3).⁹

Resim 2. Şekerzâde'nin Hazız Osman'ı takliden yazdığı Mushaf-ı Şerif'in ketebe sayfası (TİEM, nr. 85)

2. Medine-i Münevvere Melik Abdülaziz Kütüphanesi'nde (nr. 231) Bulunan Mushaf'ı Şerif: Yukarıda bahsedilen Kur'ân-ı Kerîm'i arzettikten sonra Şekerzâde'nin hacca gitmek arzusunda olduğunu öğrenen Sultan, onahac farizasını yerine getirmek için izin verip Ravza-i Mutahhara'ya vakfedilmiş olan Şeyh Hamdullah Mushaf'ını taklîden bir

Resim 3. Şekerzâde Mehmed Efendi'nin Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan (TİEM,85) Mushaf-ı Şerifi (1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, İstanbul 2010, s. 432,433)

Mushaf-ı Şerif daha yazmasını emretmiştir. Bunun üzerine Medine'ye gidip bir yıl orada kalan hattat Mehmed Efendi istenen Mushaf'ı yazdıktan sonra İstanbul'a dönmüş, ancak bu sırada Padişah, Patrona Halil ayaklanması ile tahttan indirildiği için, tezhib ve cildini de yaptırıp Mushaf'ı tahtın yeni sahibi Sultan I. Mahmud'a arz etmiştir. Sultan Mahmud, kendisine hürmet ve takdirlerini belirterek çok beğendiği eseri kütüphanesine koymuştur (Resim 4).¹⁰

Şekerzâde'nin bu Kur'an-ı Kerim'i halen Medine-i Münevvere'de, Melik Abdülaziz Kütüphanesi'nde (nr. 231) bulunmaktadır. Seyyid Mehmed Efendi ketebesinde, bu

Mushafı Medine-i Münevvere’de mahfuz Şeyh Hamdullah hattı Mushaf-ı Şerîf’in tertibine uygun olarak, kelimelerin şekillerine ve satır düzenine uymada elinden gelen bütün gayreti göstererek yazdığını ve Hz. Muhammed (as)’ın mescidinde, O’nun tam karşısında, H. 1142 yılının Zilhicce ayında (Haziran / Temmuz 1730) tamamladığını belirtmiştir (Resim 5).

26x18 cm ölçülerindeki krem rengi aharlı kağıtlara 13 satırlı olarak yazılmış olan Mushaf 345 varaktan oluşmaktadır. Kur’an metni is mürekkebiyle ve nesih hatla, sûrebaşı kitabeleri, muhtıraları ise beyaz üstübeçle,

Resim 4. Şekerzâde Mehmed Efendi’nin Şeyh Hamdullah Mushaf’ını takliden Medine-i Münevvere’de yazdığı Kur’ân-ı Kerîm (Melik Abdülaziz Kütüphanesi, nr. 231)

Resim 5. Şekerzâde'nin Medine-i Münevvere'de yazdığı Kur'an-ı Kerim'in ketebe sayfası (Melik Abdülaziz Kütüphanesi, nr. 231)

rikâ' hattıyla yazılmıştır. Bu Kur'an-ı Kerim'in Ravza-i Mutahhara'ya nasıl intikal ettiği hususuna gelince: Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre Saray-ı Hümayun kütüphanesinde iken Sultan III. Ahmed'in damadı Ahmed Râtıb Paşa ailesine, oradan Râtıb İsmâil Paşanın mülküne geçmiş, daha sonra da İsmâil Paşa tarafından Ravza-i Mutahhara'ya vakfedilmiştir.¹¹ Üzerindeki Arapça vakıf kaydında, bu Mushaf-ı Şerif'in Seyyid Ebûbekir Râtıb Paşa'nın oğlu İsmâil Paşa Râtıb tarafından Harem-i Nebeviyye'deki Ravza-i Müşerrefe'de tilavet olunmak üzere 1302 senesi Muharrem ayında (Ekim / Kasım 1884)

vakfedilmiş olduğu belirtilmektedir. Aynı ifadeler İhlas ve Felak surelerinin bulunduğu sayfa kenarına da yazılmıştır (Resim 6). Yine Mushaf’la ilgili şu anlamda bir Arapça kayıt bulunmaktadır: “Şekerzâde diye tanınan el-Hâc Mehmed hattı bu Mushaf-ı Şerîf İsmâîl Paşa Râtûb tarafından H. 1302 senesinde hediye edilmiştir.”

3. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi’nde (Yenicâmi, nr. 3) Bulunan Mushaf’ı Şerîf: Şekerzâde Mehmed Efendi daha sonra Sultan I. Mahmud’un isteği üzerine, yine Şeyh Hamdullah yolunda, Cemâziyelâhir 1146 (Kasım/Aralık 1733) tarihli üçüncü Mushaf’ını İstanbul’da yazmıştır

Resim 6. Ketebe sayfası ve karşı sayfa kenarında Mushaf-ı Şerîf’in Râtûb İsmâil Paşa tarafından Ravza-i Mutahhara’ya vakfedildiğini gösteren kayıt (Melik Abdülaziz Kütüphanesi, nr. 231)

سورة
البقرة
و بسم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
ذَلِكَ الْكِتَابُ الْوَهْدِيُّ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ وَالَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِمَّا أُنزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ وَيَا آخِرَةَ هُمْ يُؤْمِنُونَ أُولَئِكَ

ماتت
وتأوى

(Resim 7). Halen Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bu Kur'ân-ı Kerîm Yenicâmi Kütüphanesinden Sultan Selim Kütüphanesine, oradan da 1928 yılında Süleymaniye Kütüphanesine intikal etmiştir. 29.3 x 18.2 (yazı alanı 15.9 x 8.5) cm ebadındaki Mushaf 13 satırlı ve vassâleli 346 varaktan oluşmaktadır. XVIII. asırda Osmanlı medeniyetinde hat, tezhib ve cild sanatlarının ulaştığı seviyeyi gösteren bir sanat şaheseri niteliğindedir. Aklâm-ı sittede Hafız Osman üslubunun en güçlü temsilcisi olan Seyyid Mehmed Efendi nesih yazıda elde ettiği seçkin tavrını Şeyh Hamdullah yolunda yazdığı Mushaf'lara büyük bir ustalıklı aksettirmiştir. Bu eserinde de bütün sanat kudretini göstermiş, Mushaf yazım adabına, hüsn-i hat kurallarına büyük bir titizlikle uymuştur. Nesih yazıdaki kendine has tavrıyla keskin, temiz harf ve kelimeleri, metnin satır nizamındaki duruş ve akışı, çizgilerin tereddütsüz çekilişlerindeki ahenk ve ritim sanat yönüyle öne çıkan hususiyetleridir.¹²

Hattat Şekerzâde, Mushaf'ın ketebe kaydında Allah-ü Teâlâ'ya hamd-ü senâ ve Hz. Muhammed Mustafâ'ya salavattan sonra özetle: Bu Mushaf'ın yazılmasının Sultan Mahmud (I.) tarafından emredilmesi üzerine hemen bu işe koyulduğunu, bunu yaparken belagat atının gemini hat güzelliğine, sanat güzelliğine doğru sürdüğünü, hat meydanında Şeyh Hamdullah'ın izini takip ettiğini, onun muntazam yöntemi üzerine hüsn-i hat kaidelerini titizlikle yerine getirdiğini, bundan önce iki Mushaf yazdığını, üçüncüyü yazdırmakla sultanın onu şerefliendirdiğini, ardından dördüncüyü, beşinciye ve daha fazlasını yazmaya azmettiğini ifade etmiştir (Resim 8).

Şekerzâde'nin bundan sonraki hayatında daha başka Mushaf'lar yazmış olma ihtimali yüksektir. Bu hususta net bilgiler bulunmamakla

birlikte Shady EID, “Hattat Şekerzade Mehmed Efendi” başlıklı yüksek lisans tezinde hattatın bilinen bu üçünden başka en az üç adet Mushaf daha yazmış olabileceğini iddia etmektedir.¹³ Ancak bu bilgiler teyide muhtaçtır.

Sultan I. Mahmud’un emri üzerine yazılan bu Mushaf Osmanlı döneminde Cevdet Paşa’nın nezaretinde resmen basılan ilk Kur’ân-ı Kerîm’dir¹⁴ (Resim 9). Bilindiği gibi çeşitli hassasiyetler nedeniyle Kur’an-ı Kerim basımı İstanbul’da İslam dünyasının diğer yerlerinden daha geç başlamıştır. Hatta Sultan Abdülmecid’in 25 Muharrem 1269 (8 Kasım 1852) tarihli iradesiyle matbu Mushafların

Resim 8. Şekerzâde’nin Cemâziyelâhîr 1146 (Kasım/Aralık 1733) tarihli Mushaf-ı Şerîfî’nin ketebe sayfaları (Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicâmi nr. 3)

Resim 9. Mushaf-ı Şerif'in Ahmed Cevdet Paşa'nın nezaretinde Matbaa-i Âmire'de basılan bir nüshası (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş no. 037)

yasaklandığı bilinmektedir. Ancak gelişen şartlar ve görülen lüzum üzerine 21 Haziran 1873'te Bâb-ı Âlî'de Mushaf basımına gereken izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti tarafından 2 Temmuz 1873'te Matbaa-i Amire'de yapılacak Mushaf-ı Şerif basımı için gerekli paranın temin edildiği ve basım işinin Erkân-ı Harp zabiti Ali Efendi tarafından yapılacağı

bildirilmiştir. 13 Aralık 1874'te ise yine Maarif Nezareti'nce Şekerzâde Mehmed Efendi'nin yazdığı Mushaf'ın bir heyet tarafından gözden geçirilerek basılması ve mühürlenerek maliyetine halka satılması kararı verilmiştir.¹⁵ Ahmed Cevdet Paşa Mushaf'ın basımı konusunda şu bilgileri kaydetmiştir:

... Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da lede'l-müzakere Matbaa-i Âmire'de ihtirâmât-ı lâzime yerine getirilmek şartıyla Mushaf-ı Şerîf tab'ı tensîb ile icrâsı tarafımıza havale buyruldu. Derhal tabhânede yeniden tezgahlar kuruldu ve sanat-ı mezkûrede mâhir Ali Efendi marifetiyle Şekerzâde'nin meşhur Mushaf-ı Şerîfi¹⁶ tab ettirildi... ol nüsha Dersaadette reis-i huffâz olan Timur Hafız'a okutturuldu ve görülen yanlışlar asrımızda Şeyhü'l-hattâtîn ve Reisü'l-ulemâ olan İzzet Mustafa Efendi'ye tashih ettirildi ve asrımızda yeni zuhur eden aks-ı ziyâ sanatında mahir olan Erkân-ı Harp fotoğrafhanesinde müstahdem kolağası Hafız Ali Efendi marifetiyle tab'u temsil ettirildi.¹⁷

Anlaşılan o ki, Osmanlı makamları tarafından Kur'an-ı Kerîm basımı ciddi bir sorumluluk olarak değerlendirilmiş, basım ve dağıtım aşamasında gereken hassasiyetin gösterilmesi hususunda da önlemler alınarak Cevdet Paşa gibi devletin önemli bir bürokratının kontrolünde bu iş gerçekleştirilmiştir. Günümüze ulaşan baskı örneklerinden anlaşıldığına göre Mushaf'ın asıl boyutları küçültülerek 19 x 12.5 cm ebadında basılmıştır. İlk olarak 1500 adet tabedilen Kur'an-ı Kerîm'in âharlı kağıda basılmış 20 nüshası Sultan Abdülaziz'e, 70 nüshası da devletin ileri gelenlerine tezhib ve cildleri de yapılarak takdim edilmiştir.¹⁸ Aynı dönemde ilave basımına devam edildiği anlaşılan Şekerzâde'nin bu Mushafı'nın 2018 yılında İstanbul'daki Klasik Türk

Resim 10. Mushaf-ı Şerif'in Sahaflar Çarşısında satılan, âharlı kâğıda basılmış tezhibli bir nüshasından (Shady EID, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi, s. 47,48)

Sanatları Vakfı tarafından büyük bir titizlik ve gelişmiş tekniklerle başarılı bir tıpkıbasımı yapılmıştır (Resim 11).

Sonuç

XVIII. Asrın önde gelen hattatlarından olan Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi hattın inceliklerini dönemin büyük ustası Yedikuleli Seyyid Abdullah'tan öğrenmiştir. Sanat hayatında oğlu Feyzullah Sermed'in de aralarında olduğu birçok talebe yetiştirmiş, başta yazdığı Mushaflar olmak üzere sülüs ve nesih yazılarında çok başarılı eserler vermiştir. Yukarıda bahsedilen üç adet Kur'ân-ı Kerîm'den ikisini Sultan III. Ahmed'in emriyle, birini de Sultan I. Mahmud'un talebi üzerine yazdığı anlaşılmaktadır. Şeyh

Resim 11. 1146/1733 tarihli Mushaf-ı Şerif'in 2018 yılında Klasik Türk Sanatları Vakfı tarafından yapılan ıpkıbasımından

Hamdullah ve Hafız Osman'ı takliden yazdığı bu Mushaf'lar, onun bir üstadın yazı üslubunu taklit etme konusundaki olağanüstü başarısını göstermektedir. Bu çalışmalarından başka bazı müze ve koleksiyonlarda kıt'a, murakkaa ve dua mecmuası gibi başka eserleri de bulunan Şekerzâde Mehmed Efendi bilhassa nesih yazıdaki harf bünyelerinde, satır düzeninde ve çizgilerin akışında çok başarılı bir ahenk ortaya koymuştur. Sultan I. Mahmud'un emri üzerine yazdığı 1146/1733 tarihli Mushaf-ı Şerif'in Osmanlı döneminde devlet eliyle ve ilk kez basılması da şüphesiz onun nesih yazıdaki ve Kur'ân-ı Kerîm kitabetindeki başarısının bir sonucudur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, “Vak’anüvis Cevdet Paşa’nın Evrâkı”, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* 46/1333, s. 215-237.
- Derman, M. Uğur, *Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, SSM., İstanbul 2002.
- Derman, M. Uğur, *Doksandokuz İstanbul Mushafı, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı*, İstanbul 2010.
- Derman, M. Uğur, *Türk Hat Sanatından Seçmeler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, İstanbul 2017.
- EID, Shady, *Hattat Şekerzade Mehmed Efendi*, FSMVÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Gökkır, Necmettin, *Tanzimattan Günümüze Din-Devlet İlişkileri ve Siyaset Bağlamında Mushaf Basımı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Komisyon, 1400. *Yılında Kur’an-ı Kerîm*, (Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur’an-ı Kerîm Koleksiyonu), Antik A.Ş. İstanbul 2010.
- Müstakimzade, Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul 1928,
- Rado, Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul ts.
- Serin, Muhittin, “Şekerzâde Seyyid Mehmed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38.
- Serin, Muhittin, *Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerîf*, Klasik Türk Sanatları Vakfı, İstanbul 2018.
- Yaman, Ayşe Peyman, *Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü’l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Notlar

1. Müstakimzade Süleyman Sadeddin, Tuhfe-i Hattâtîn, İstanbul 1928, s. 419; Ayşe Peyman Yaman, Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 183.
2. M. Uğur Derman, Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler, İstanbul 2002, s. 106.
3. Muhittin Serin, “Şekerzâde Seyyid Mehmed”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2010, c. 38, s. 489; Muhittin Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, İstanbul 2018, s. 12.
4. Şevket Rado, Türk Hattatları, İstanbul ts. s. 282; Shady EID, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi, FSMVÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015. s. 12-32.
5. Müstakimzade, Tuhfe-i Hattâtîn, s. 420.
6. Hafız Osman'ın ve başka önemli hattatların Mushaflarını bezeyen müzehhib Kambur Hasan Çelebi, İstanbul Fatih'te bulunan Büyük Karaman semtindedir. Mollagürânili Beyâzî Mustafa'nın talebesidir. (M. Uğur Derman, Doksandokuz İstanbul Mushafı, İstanbul 2010, s. 169)
7. M. Uğur Derman, Türk Hat Sanatından Seçmeler, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, İstanbul 2017, s. 223; Derman, Doksandokuz İstanbul Mushafı, s. 169 ; Shady EID, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi, s. 52.
8. Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 13,17.
9. 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, (Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kur'an-ı Kerim Koleksiyonu), Antik A.Ş. İstanbul 2010, s. 432.; Shady EID, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi, s. 52.
10. Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 17, 21. Ayşe Peyman Yaman, Hat Sanatı İçin Kaynak Devhatü'l-Küttâb İncelemeli Metin Çevirisi, s. 183,184.

11. Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 21,22.
12. Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 30,34.
13. Shady EID bu Mushaf'lardan birinin Suudi Arabistan'ın al-Kıtayf şehrinde al-Nasır isimli özel bir müzede bulunduğunu, ancak müze görevlileri ile görüşme talebinin karşılık bulmadığını, yine Ahmed al-Masrî adlı kişinin internet üzerindeki bir satış ilanında elindeki Şekerzâde Mushafı'nın asıl nüshasını satmak istediğini, ancak kendisine ulaşamadığını, üçüncüsünün ise Samsun Gazi Kütüphanesi'nden Ankara'daki Milli Kütüphane'ye intikal ettiğini öğrendiğini ancak Mushaf'a ulaşamadığını ifade etmektedir. (Bkz: Shady EID, Hattat Şekerzade Mehmed Efendi, FSMVÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 44).
14. Derman, Türk Hat Sanatından Seçmeler, s. 316,318.; Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 40.
15. Necmettin Gökkır, Tanzimattan Günümüze Din-Devlet İlişkileri ve Siyaset Bağlamında Mushaf Basımı, İstanbul 2015, s. 23,24.
16. Baskısı yapılan Cemâziyelâhir 1146 (Kasım/Aralık 1733) tarihli bu Mushaf'ı Şerif, muhtemelen tarihine dikkat edilmeyerek Cevdet Paşanın yanlış bilgilendirilmesi sebebiyle III. Ahmed'in emri üzerine Medine-i Münevvere'de yazılan H. 1142 tarihli Mushaf'ı Şerif zannedilmiş ve bu hatalı bilgi Cevdet Paşa'dan başlayarak günümüze kadar tekrar edilegelmiştir. (Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 21; Ahmed Cevdet Paşa, "Vak'anüvis Cevdet Paşa'nın Evrâkı", Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası 46/1333, s. 229,230)
17. Ahmed Cevdet Paşa, "Vak'anüvis Cevdet Paşa'nın Evrâkı", Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası 46/1333, s. 228, 230.
18. Serin, Şekerzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerif, s. 47.

مصاحف كتبها شكرزادة سيد محمد أفندي

البروفيسور محمد مميش

جامعة صقريه، كلية أصول الدين، قسم التاريخ والفنون الإسلامية، تركيا
mmemis@sakarya.edu.tr

الملخص

شكرزادة سيد محمد هو أحد الخطاطين المشهورين في القرن الثامن عشر. وُلد في مانيسا في الدولة العثمانية وكان يُعرف بـ «شكرزادة» لأن والده عبدالرحمن أفندي كان طاهٍ معجنات. مارس الخط في إسطنبول عند يدي قوله لي سيد عبدالله أفندي وحصل على اجازة، واشتهر في خطي الثلث والنسخ خاصا. توفي سنة ١١٦٦ هـ / ١٧٥٣ م. توفي وقبره بجوار قبر الشيخ حمدالله في مقبرة قره جه أحمد في اسطنبول. لا تزال المصاحف الثلاثة التي كتبها بطريقته الفريدة محفوظة في متاحف مختلفة. أولهما مصحف كتب بأمر السلطان سليم الثالث تقليداً عن المصحف الذي كتبه حافظ عثمان عام ١٠٩٤ هـ / ١٦٨٣ م. وهو محفوظ الآن في رقم ٨٥ في متحف الآثار التركية والإسلامية في اسطنبول. يتكون هذا المصحف من ٤٥٨ صفحة وتم كتابته في عام ١١٤١ هـ / ١٧٢٩ م.. بعد الانتهاء من كتابة هذه النسخة، سمح له السلطان وهو يعلم برغبة شكرزاده في أداء

فريضة الحج بالسفر وأمره بكتابة مصحف آخر تقليداً بخط الشيخ حمدالله الذي كان موقوفاً علي ضريح النبوي الشريف. ولهذا ذهب شكرزادة إلى المدينة المنورة وعاد إلى اسطنبول بعد توقفه هناك لمدة عام وإتمام كتابة القرآن؛ في ذلك الوقت عندما عُزل السلطان، قدم الخطاط المصحف إلى السلطان محمود الأول الذي تولى العرش لتوه. من خطاب الوقفية والملاحظات الموجودة على هذه النسخة، يمكن فهم أن هذا المصحف قد أُهدى لاحقاً من قبل راتب إسماعيل باشا للضريح النبوي الشريف، وهو محفوظ الآن في رقم ٣٣١ بمكتبة الملك عبدالعزيز في المدينة المنورة.

كتب شكرزادة لاحقاً بناءً على طلب السلطان محمود الأول مصحفاً في عام ١١٤٦ هـ / ١٧٣٣ م. أنه موجود الآن في مكتبة السليمانية تحت رقم (Yenicami ٣). يتكون هذا المصحف من ٣٤٦ الورق وهو أول مصحف قامت الدولة العثمانية بطبعه ونشره رسمياً عام ١٢٩١ هـ / ١٨٧٤ م..

في ٢٠١٨. تم طبع ونشر نسخة من نفس المصحف من قبل مؤسسة الفنون الكلاسيكية التركية في اسطنبول بدقة وتقنيات متطورة بحسب الأصل. في نهاية هذا المصحف، ذكر شكرزادة أن هذا هو ثالث المصحف الذي كتبه وأنه ينوي كتابة المزيد من المصاحف. ولكن في المصادر لم تذكر إلا هذه المصاحف الثلاثة من أعماله. تشير بعض الأبحاث الحديثة إلى إمكانية توفر مصاحف أخرى بخطه في بعض المكتبات والمجموعات الخاصة. في هذا المقال سيفحص آثار شكرزادة سيد محمد أفندي، أحد الخطاطين العصر العثماني المشهورين، مكانته في كتابة القرآن الكريم وخاصة خصائص المصحف الذي كتبه.

الكلمات المفتاحية: المصحف الشريف، فن الخط، شكرزادة محمد أفندي.

قرآن‌های کتابت‌شده توسط شکرزاده سید محمد افندی

پروفسور محمد ممیش
گروه تاریخ و هنر اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه
ساکاریا، ترکیه
mmemis@sakarya.edu.tr

چکیده

شکرزاده سید محمد یکی از خوشنویسان مشهور قرن ۱۸ م. در عثمانی، در مانیسا متولد شد و به این دلیل که شغل پدرش عبدالرحمن افندی، قنادی بود، با لقب "شکرزاده" شناخته می‌شد. او در استانبول در محضر یدی‌کوله‌لی سید عبدالله افندی به مشق خط پرداخت و اجازت‌نامه دریافت نموده و به ویژه در خطوط ثلث و نسخ شهرت یافت. او در سال ۱۷۵۳ م. درگذشت و قبرش در کنار مزار شیخ حمدالله در قبرستان کاراجا احمد استانبول قرار دارد. سه مصحفی که او با شیوه منحصر به فرد خود کتابت کرده، هنوز در موزه‌های مختلف محفوظ است. نخستین آنها، مصحفی است که به فرمان سلطان سلیم سوم از روی قرآنی که حافظ عثمان به سال ۱۶۸۲ م. نوشته، تقلید کرده است و اکنون به شماره ۸۵ در موزه آثار ترک و اسلام

استانبول محفوظ است. این مصحف دارای ۴۵۸ صفحه بوده و در سال ۱۷۲۹ م. به اتمام رسیده است. پس از اتمام این نسخه، سلطان با آگاهی از تمایل شکرزاده به زیارت حج، به او اجازه سفر داده و امر کرد مصحف دیگری به خط شیخ حمدالله را که موقوف بر روضه مطهره نبوی بود، به شیوه تقلید کتابت نماید. بر این اساس، شکرزاده به مدینه رفت و پس از یک سال اقامت در آنجا و کتابت مصحف مذکور، به استانبول بازگشت. در آن هنگام چون سلطان برکنار شده بود، مصحف را به سلطان محمود اول که تازه به تخت نشسته بود، عرضه داشت. از وقف نامه و یادداشت های موجود بر روی این نسخه می توان فهمید که این مصحف، بعدها توسط راتب اسماعیل پاشا وقف روضه مطهره نبوی گردیده و اکنون به شماره ۲۳۱ در کتابخانه ملک عبدالعزیز در مدینه محفوظ است.

شکرزاده بعدها بنا به درخواست سلطان محمود اول، مصحفی را به تاریخ ۱۷۳۳ م. کتابت کرد که هم اکنون به شماره (Yenicami 3) در کتابخانه سلیمانیه قرار دارد. این مصحف دارای ۳۴۶ ورق بوده و نخستین قرآنی است که به شکل رسمی توسط دولت عثمانی در سال ۱۸۷۴ م. به چاپ رسید.

در سال ۲۰۱۸ م. نسخه ای از همین مصحف توسط بنیاد هنرهای کلاسیک ترکی در استانبول، با دقت و تکنیک های پیشرفته و طبق نسخه اصلی چاپ شد. شکرزاده در انجامه این مصحف اشاره کرده که این سومین مصحفی است که کتابت نموده و قصد دارد مصاحف بیشتری بنویسد. اما در منابع تنها به این سه مصحف از آثار وی اشاره شده است. برخی تحقیقات اخیر نشان می دهد که ممکن است مصحف های دیگری نیز در برخی از کتابخانه ها و مجموعه های خصوصی به خط وی موجود باشد. در این مقاله آثار هنری شکرزاده سید محمد افندی، جایگاه وی در کتابت مصحف شریف و به ویژه ویژگی های مصحف های که کتابت نموده، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی: مصحف شریف، خوشنویسی، شکرزاده محمد افندی.